

Andrej Komac, *Od mejne grofije do dežele: Ulrik III. Spanheim in Kranjska v 13. stoletju*, uvod. studija Peter Štih, prir. i ur. Miha Kosi, Thesaurus memoriae, ser. Dissertationes, 5, Založba ZRC, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Ljubljana 2006., 324 str. (8 pov. zemljovida + 10 slik. priloga + 6 rodosl. tablica + 2 grafikona + 2 tablice + 5 priloga)

Ovo se ljeto u srpnju napunila peta godišnjica od tragične smrti Andreja Komca, mladoga slovenskog medievista, zaljubljenika u hrvatski Jadran i hrvatsko srednjovjekovlje. Napunile su se, evo, i dvije godine otkako je objavljen rukopis njegove neobranjene doktorske disertacije, koji je kao knjigu gornjeg naslova priredio i za tisak uredio Komčev kolega i prijatelj Miha Kosi, a uvodnu studiju napisao Komčev mentor i kolega, profesor Peter Štih.

Tko je bio Andrej Komac te zašto i mi, uz slovenske kolege, osjećamo nenadoknativ gubitak zbog njegove smrti?

Diplomirao je u lipnju 1996. na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Ljubljani. Još je za studentskih dana u Dubrovniku redovito sudjelovao u radu Ljetne medievističke radionice, gdje je s kolegama iz Hrvatske (uz stručno vodstvo profesora Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu) radio na arhivalnomu gradivu Dubrovačke Republike. Te su godine bile temeljem njegovih budućih bliskih kontakata s kolegama iz Hrvatske (među mnogobrojnim iz Zagreba, stekao je svojom otvorenošću i neposrednošću prijatelje i među sudionicima prve generacije studenata povijesti iz Pule). Čim je diplomirao, upisao je postdiplomski studij na *Medieval Department of Central European University* u Budimpešti, gdje je upoznao nove hrvatske medieviste. Magistrirao je dakle god. 1997. na tom Odsjeku s najvišom ocjenom na temi (*The Ministerials of the Spanheims and Their Social Development in the Thirteenth and First Half of the Fourteenth Century*) koja je dijelom obuhvaćala i hrvatsko srednjovjekovlje, osobito ono u Istri, Hrvatskom primorju i Dalmaciji. Od god. 1998. radio je na Odsjeku za povijest u Ljubljani kao asistent, a iste je godine započeo i studij na prestižnomu *Institut für österreichische Geschichtsforschung* u Beču. Na tom je institutu položio sve ispite, obranio tezu (*Krain zwischen Kaiser, Fürsten und lokalen Gruppen von Ministerialen. Ein Beitrag zur politischen Geschichte Krains in der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts, zu den Anfängen der Landesherrschaft und des lokalen Adels*) te tako postao jednim od trojice slovenskih medievista kojima je to uspjelo (među Hrvatima je diplomu tog instituta stekao samo Tadija Smičiklas). Dok je boravio u Beču, istovremeno je pripremao doktorsku disertaciju s temom naznačenom u gornjem naslovu na matičnom fakultetu u Ljubljani. Rukopis disertacije predao je u lipnju 2003., a nakon njezine je obrane (u rujnu) planiran nastavak njegova rada na matičnom odsjeku u Ljubljani, ali i polovicu radnog vremena u Znanstveno-raziskovalnom središću Univerze na Primorskem u Kopru. No smrtno je stradao kraj Dugog otoka baveći se podvodnim ribolovom, omiljenim sportom u kojemu je bio gotovo profesionalac.

Neobranjena disertacija ipak je doživjela znanstvenu prosudbu tima uglednih slovenskih stručnjaka koji su je na koncu objavili u prestižnoj seriji Zgodovinskog inštituta Milka Kosa Znanstvenoraziskovalnog centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Razlog je pristupanju uređivanja teksta za tisak upravo te disertacije bio jednostavan. Naime, iako se tema činila odavno apsolviranom, a dotadašnji rezultati slovenske i susjednih historiografija koje su se bavile srednjovjekovnom prošlošću zemalja današnje Slovenije utemeljenim, neo-

borivim i autoritetom znamenitih povjesničara nedodirljivim, Komčev je pristup temi, obrada raspoloživog gradiva i rješenje koje je ponudio potpuno zasjenilo dotadašnje interpretacije tog razdoblja slovenske povijesti. Komčeva historiografska radoznalost, smisao za komparativne analize, poznavanje slične problematike razvoja društvenih i političkih odnosa zemalja srednjoeuropskog prostora i kritički, ali pošten, pristup postignućima starije historiografije odlike su zreloga znanstvenika kojemu nije bilo teško oslonom na izvorno gradivo revidirati ustaljene poglede i tumačenja povijesti s kojom se pozabavio i time je u znanstvenom i stručnom smislu “pokrenuo stvar s mrtve točke”. Otkud boljeg razloga za pristupanje uređivanju takva djela za tisak?

No Komac se obrađujući srednjovjekovnu povijest Kranjske i njezinih velikaških obitelji nije ograničio njezinim međama, već je prateći sudbine tih obitelji u velikoj mjeri “rješavao” kontroverze ili neoborive historiografske prikaze povijesti njoj susjednih zemalja, pa tako i Istre i Meranije. Jasno, nije mogao “zaobići” ni političke odnose i doticaje članova tih obitelji sa zemaljskim gospodarima Furlanije, osobito s akvilejskim patrijarsima, potom s Mlečanima u Istri, ali i s vladarima tadašnje Hrvatske i Dalmacije. U ovom će prikazu biti riječi upravo o tim sastavnicama Komčeve knjige.

Nakon “Besede urednika” (11-12) Mihe Kosija i “Uvodne študije” (13-23) Petera Štiha, Komac je u “Uvodu” (25-47) u potpoglavlju naslova “Vsebina dežele in deželnega gospodstva – dinast kot gospod in sodnik dežele” (31-33) uspoređujući razvojni proces u Kranjskoj pripomenuo da je i akvilejski patrijarh Wolfger (1204. – 1218.) kao svjetovni gospodar, markgrof, prisegnuo pred biskupima i magnatima da će osigurati blagostanje i čuvati ugled čitavoj Istri. Nije tom prilikom Komac propustio naglasiti dugotrajno uvjerenje starije historiografije da je Wolfgerova isprava nastala sredinom ili pred sam kraj 11. stoljeća (32, bilj. 41). Nije propustio naglasiti ni nova postignuća povijesne znanosti u pojašnjenju preobrazbe teritorijalnog dominija/gospodstva u “deželu”/zemlju ističući u potpoglavlju “Novejše raziskave” (43-44) među inima i rezultate do kojih je došao P. Štih radeći na Pazinskoj grofoviji (44, bilj. 101).

Poglavlje “Kranjska v 12. in začetku 13. stoletja – dezintegracija mejne grofije – poskus teritorijalnega zaokroževanja grofov Andeških” (47-79) podijeljeno je, kao i sva ostala poglavlja, u vrlo pregledan i sadržajno lako shvatljiv niz manjih cjelina i potpoglavlja. Već u prvom potpoglavlju naslova “Nemoč oglejskih patrijarhov kot formalnih mejnih grofov” (47-51), Komac nakon opisa niza smjena na vlasti tijekom 11. st. na prostorima markgrofovije Kranjske i markgrofovije Istre (47, bilj. 110) razrješuje uvriježeno mišljenje da je naslov *marchio de Soune* u slučaju imenovanja oko 1100. god. Starkhanda bio po ovlastima istovjetan tituli *marchio* koju su nosili u Istri namjesnici akvilejskih patrijarha (51, bilj. 126). Cjelina “Grofje Andeški v prostori med Alpami in Jadranom v 12. stoletju” (52-63) započinje kratkim pregledom razvoja prijenosa vlasti s obitelji Weimar-Orlamünde na Andechse Meranske, ali i posjedovnog širenja Andechsa na područje kojemu su središta vjerojatno bila Vipava i Postojna, dakle na prostor koji se nalazio između ondašnjih granica Kranjske, Istre i Furlanije, što u dosadašnjoj historiografiji još nije adekvatno vrednovano (53, bilj. 137). Cjelina pod naslovom “Kot zavezniki cesarja Friderika Barbarose do istrskega in meranskoga naslova” (55-63) s tri manja potpoglavlja jesu, s pozicija lokalne povijesti hrvatskih dijelova Istre i Meranije, tekstovi koji će biti izvan svake sumnje referentnom točkom budućeg rada hrvatskih povjesničara. Naime uloga Andechsa Meranskih kao istarskih markgrofova i meranskih vojvoda u politici Fridrika

Barbarose bila je ključnom u trenucima kada vrlo aktivnu i agresivnu politiku na prostorima Hrvatske i Dalmacije vode Bizant i Venecija (59-60). Ne samo to, Komac je uspješno objasnio i političke, ali i teritorijalne aspiracije Andečsa prema hrvatskim zemljama. Zanimljivo je, primjerice, da je vojvoda Bertold god. 1182. istakao u jednoj listini titulu *Dalmacie Cromacieque* (sic!) *dux*, te da se i god. 1195. predstavljao ne samo kao *dux Meranie*, nego i kao *dux Dalmatiae* (62, bilj. 193). Sljedeća cjelina naslova "Vprašanje andeške Kranjske" (64-71) na prvi pogled ne "nudi" zanimljivosti koje bi hrvatske stručnjake mogle zaintrigirati. No naslovi potpoglavlja "Hipoteze o namesništvu" (64-65), "'Cremonska listina' in Hauptmannovi argumenti" (65-66) i "Kritika i obračun" (66-71) stručnjacima istarskog srednjovjekovlja itekako privlače pozornost. Ključan je pojam u svemu tzv. *Cremonska listina*. Naime Komac Hauptmannovu hipotezu o namjesništvu Andečsa nad Istrom i Kranjskom do god. 1208., kada im je to "namjesništvo" oduzeto zbog njihova navodnog sudjelovanja u umorstvu kralja Filipa Bavarskoga, obara kritičkom analizom *Cremonske listine*, s kojom je pokazao da su, doduše, namjesništvo akvilejski patrijarsi uspostavili kao instrument vladanja Istrom, ali da takav instrument nije postojao u markgrofoviji Kranjskoj, te da su Andečsi bili zaista neposrednim upraviteljima, dakle markgrofovima Kranjske (64-71). Upozorio je opetovano da se jedino ispravnim pristupom Istri i Kranjskoj kao zasebnim markgrofovijama može objektivno sagledati tadašnja prošlost tih dviju "krajina". U cjelini pod naslovom "Vsebina andeškega gospostva na Kranjskem – iskanje odgovorov" (71-79), pak, nudi nam se vrlo zanimljivo potpoglavlje "Mejna grofija in andeško teritorialno gospostvo na Kranjskem in v Istri" (74-77), koji je Komcu poslužio da objasni dvoznačnost (šireg i užeg) pojma Meranije (74-75), da bi na kraju istaknuo kako je razvojni put Istre bio drugačijim i od dukata Meranije, jer je kao državno dobro/feud podjeljivano imenovanim upraviteljima tijekom 11. i 12. st. kao markgrofovija. Zorno je objasnio i "povezanost" Istre, Meranije i Kranjske preko obitelji Andečsa Meranskih, a koja bi se mogla do određene mjere usporediti, primjerice, s razvojnim procesom objedinjavanja teritorijalno-upravnih cjelina koje su u konačnici oblikovali "deželu"/zemlju Štajersku. Da je takav proces dovršen na posjedima i prostorima vlasti Andečsa, Komac ne bi bio "iznenađen" Meranijom ili čak Istrom, a zapravo najmanje Kranjskom kao novom "deželom" (75-77).

"Dinasti in teritoriji – ozemeljska razdrobljenost in boj za prevlado nad ozemljem nekdanje mejne grofije v prvi polovici 13. stoletja" (81-145) poglavlje je niza zanimljivih i brojnih nedovoljno ili posve nepoznatih vijesti o magnatskim i vladarskim obiteljima koje su se nastojale domoći furlanskih, istarskih i kranjskih teritorija. U toj su borbi prednjačili Babenberzi, Spanheimi, Andečs Meranski, Višnjegorski i Gorički (81-101). Potom slijede potpoglavlja o ministerijalima Andečsa Meranskih (102-112), Spanheima (112-123) i Višnjegorskih (124-134) u kojima se nanovo nalaze podaci o njihovu djelovanju na prostorima Istre, ali i zapadne Hrvatske. Zanimljiv je, primjerice, opis kontinuiranih nasrtaja Alberta Višnjegorskog i njegovih ministerijala na Belu Krajinu u vrijeme vladavine ugarsko-hrvatskog kralja Bele III. (1173. – 1196.), dok ih nije u odlučujućem srazu porazio knez Stjepan Babonić (124 i 131).

Četvrto poglavlje naslova "Koroški vojvoda Ulrik III., *dominus Carniole et Marchie* – v so delovanju s plemstvom ustvarjeni temelji poznosrednjeveške dežele Kranjske" (147-258) sustavno prezentira uspon Ulrika Spanheima nakon smrti vojvode Fridrika II. Babenberškoga (1246.). Premda je čitavo poglavlje sa slovenske pozicije nosivo i ključno po samu knjigu, hrvatskim su medievistima ipak najzanimljivija potpoglavlja "Vojaški konflikt s patrijarhom

za prevlado nad Kranjsko in Marko" (166-170), "Mirovna pogodba v Čedadu novembra 1261 – Ulrikov poraz ali preišljena politična poteza?" (170-174) i "Končna Ulrikova zmaga in utrditev na Kranjskem" (174-180). U tim su potpoglavljima opisana Ulrikova nastojanja da kao nasljednik Andečsa Meranskih po ženskoj liniji ospori prava akvilejskih patrijarha na prostore Istre, Meranije i višnjegorske posjede, zbog čega je ulazio u otvorene sukobe s patrijarhom Grgurom. Na kraju su neprijateljstva tih dvaju rivala prerasla u savezništvo upereno protiv grofova Goričkih zbog njihove rastuće moći i agresivne politike prema Istri i Furlaniji. Istra i Hrvatska u tom su poglavlju zadnji put spomenute u cjelini naslova "Ozemeljski obseg dežeze" (242-258) prilikom opisa zapadnih i južnih kranjskih granica.

Iznimno važno poglavlje knjige za slovensku medievistiku jest "Zaključek" (259-266), ali i u tom poglavlju gotovo da i nema mjesta a da se ne spomenu Istra, Meranija, Hrvatska i Dalmacija (npr. 259-262 i 264-265). Nakon njega slijede "Dodatki" (267-324) kao što su razni prilozi (267-278), kratice korištene u djelu (279-280), neobjavljeni i objavljeni izvori (281-284), korištena literatura (285-298), kazala povijesnih zemljovida, slikovnih priloga, tablica, grafikona i rodoslovnih tablica (299-302), sažetak na njemačkom jeziku (303-312) te stvarno i imensko kazalo (313-324).

Na unutarnjoj strani zadnjih korica otisnuta je i pjesma posvećena piscu knjige pod naslovom "Kaj praviš" koju potpisuje Tone Kuntner. Prikaz završavam prvim stihovima te pjesme: "Kaj praviš, Andrej, / ki si raziskoval zgodovino, / ki si preziral varno plitvino...".

Ivan Jurković

Knut Vikør, *Between God and the Sultan: A History of Islamic Law*, Hurst & Company, London 2005., 400 str.

Prema riječima samog autora, ova je knjiga "prvi uvodni udžbenik za povijest islamskog prava na engleskom jeziku od 1964. godine" (str. vi). Vikør nema namjeru usredotočiti se na sadržaj prava kao što su to, primjerice, činili Neil Coulson (*History of Islamic Law*) ili Joseph Schacht (*Introduction to Islamic Law*), već u prvi plan stavlja njegov povijesni razvitak. Udžbenik je kao takav prvenstveno namijenjen studentima islamskih studija, ali i svima onima kojima je potreban opći uvid u ovo izrazito složeno polje. Pokraj uvoda u opća načela i povijest islamskog prava izvjesno je – iako to autor nigdje izričito ne navodi – kako je u nastanku ove knjige prisutan još jedan cilj: Vikør se trudi razlučiti prošlost, ali i sadašnjost islamskog prava od stereotipa koje prosječni "Zapadnjak" gaji prema pojmovima kao što su šerijat (*Sharīa*) ili *hudūd* (kuranom propisane kazne). Naš je suvremeni svijet prožet "strahom od nepoznatog" u kojem se riječ "islam" nerijetko povezuje sa fundamentalizmom, primitivnošću i barbarstvom. Vikør se trudi raspršiti takve predrasude time što razotkriva "istinu" o šerijatu i islamskom pravu. Pri tome to čini nenametljivo, dopuštajući čitatelju da sam izvodi zaključke iz predstavljene građe.

Pored uvoda i četiri cjeline, od kojih se knjiga sastoji, od velike je važnosti izrazito bogat pojmovnik u dodatku. Budući da autor arapske riječi prevodi samo prilikom prvog spomena, pojmovnik znatno olakšava čitanje teksta, a ujedno služi i kao svojevrsni koncizni rječnik islamske pravne terminologije.